

La colònia minera de Sant Corneli i Fígols-Les Mines (Cercs, Berguedà)

Introducció

El lloc escollit per celebrar les 15es Trobades Culturals Pirinenques del 2018 és la colònia minera de Sant Corneli (Cercs, Berguedà), un bon lloc per aixopugar el debat entorn al tema que enguany aplega els centres d'estudis: Els usos del patrimoni al Pirineu.

Sant Corneli va néixer com a parròquia i com a nucli rural a l'època medieval. A mitjans segle XIX va centrar l'interès de geòlegs, inversors i especuladors que, a la recerca del carbó mineral van veure-hi una nova oportunitat, la de l'explotació minera. A partir de 1865 es va dibuixant un nou enclavament que esdevindrà la colònia minera més important de la comarca i probablement de Catalunya.

La crisi del model de colònia, manifest a partir de 1975, l'afectà amb duresa: despoblament i abandonó dels serveis, una situació que s'agreuà amb l'anunci del tancament de les mines. A partir de 1989 i gràcies a un decidit i valent projecte de l'ajuntament de Cercs, amb la creació del Museu de les Mines de Cercs, la colònia ha reviscolat. S'han modernitzat i garantit les infraestructures bàsiques –carretera, subministraments d'aigua i llum, depuradora d'aigües residuals, enllumenat públic...–, serveis essencials –recollida d'escombraries i neteja de carrers, servei mèdic, brigada d'obres, correus, etc.– i s'ha activat el calendari festiu.

Bona part dels habitatges estan ocupats com a segones residències i l'antiga colònia és un centre de turisme cultural, gràcies a l'oferta d'hostaleria i restauració, i de l'intens programa d'activitats del Museu de les Mines de Cercs que, ubicat antics edificis de serveis de la colònia, ha esdevingut un motor de dinamització

Rosa Serra i Rotés,
historiadora i
Presidenta de l'Àmbit
de Recerques del
Berguedà

Vista aèria de les
colònies mineres de
Cercs 1960, desem (TAF)

i recuperació del patrimoni miner, material i immaterial. Hi ha col·laborat estretament la iniciativa privada, amb el restaurant Santa Bàrbara, la cafeteria Pic i Pala i l'hotel Santa Bàrbara, serveis indispensables que han fet de Sant Corneli una singularitat turística a la comarca que rep més de 50.000 visitants anuals.

Aquesta comunicació vol explicar la singularitat històrica i patrimonial de la colònia minera de Sant Corneli i també de les que completaven el conjunt, la de Sant Josep i la Consolació, un complex industrial conegut amb el nom de Fígols-Les Mines.¹

Mines de Cercs. Transversal, 2007

Industrialització i urbanització: les colònies mineres

El món de les colònies no es pot destriar del procés d'industrialització d'aquest país i molt especialment de la part que, a final del s. XIX i fins ben entrat el s. XX, va deixar de ser rural. El procés d'industrialització no hauria estat possible si al mateix temps no s'hagués planificat també la construcció d'habitatges i serveis, és a dir la urbanització d'una part del territori de la mà de la construcció de colònies industrials.²

L'exemple de la comarca del Berguedà ho il·lustra clarament. Al baix Berguedà, entre cal Rosal i l'Ametlla de Merola es troba la densitat més alta de colònies tèxtils –15 en un tram de 20 quilòmetres– i també el conjunt de les més evolucionades urbanísticament de Catalunya.

Per poder aprofitar els recursos minerals i naturals de l'alt Berguedà els industrials també es van veure obligats a construir colònies més o menys desenvolupades en funció de la mà d'obra necessària, de la disponibilitat de capital inversor i de la rendibilitat del negoci. A l'alt Berguedà es funden colònies obreres, petites i grans, complexes o reduïdes, al costat dels conjunts industrials de Clot del Moro, a la vall de Peguera (Fígols), al Collet (Guardiola de Berguedà), a la colònia Carme de Sant Salvador de la Vedella (Cercs) i al terme municipal de Berga però al peu del Llobregat, prop de la colònia Rosal (Avià-Berga-Olvan), en el cas de la gran fàbrica química de Carbuos Metàlics, SA.

Amb tot, els grans exemples de colònies a l'alt Berguedà són els de les colònies mineres de Sant Corneli, Sant Josep i la Consolació, al terme municipal de Cercs. Construïdes entre 1865 i 1920 constitueixen, tant des del punt de vista històric, arquitectònic com urbanístic, el conjunt més important de totes les colònies mineres del nostre país.

I és aquí, al cor de la conca carbonífera més important de Catalunya, que el fenomen de la construcció de colònies s'allarga fins ben entrat el s. XX. Al peu del Llobregat i de la fàbrica de filats es construeix, durant la segona dècada del segle XX, la petita colònia tèxtil Carme, i als anys cinquanta del s. XX, Carbones de Berga, SA (CBSA) construirà habitatges obrers que converteixen el poble de Sant Salvador de la Vedella, en una gran colònia de la mina.

Aleshores no n'hi havia prou amb els habitatges construïts ni amb els pisos, habitacions de lloguer escampades per tota la conca minera: hi proliferava l'autoconstrucció i el barraquisme. L'empresa, emparada amb els suports econòmics que es van desplegar arran del Congrés Eucarístic de Barcelona de 1952, va construir els anomenats Pisos Nous de Sant Salvador de la Vedella i els dos blocs del carrer Santa Cecília de Sant Corneli.

Colònia minera de Sant Corneli (Cercs, Berguedà)

Anys després, quan va caldre construir la nova tèrmica de Cercs –en marxa des de 1971 i clausurada el 2011– i l'embassament de la Baells (1972-1976) encara va caldre construir més habitatges, els anomenats Barracons de Copisa, alçat sobre el turó, prop de la fàbrica de Ciment de Figols, entre Sant Salvador i la Tèrmica. Constructora Pirenaica, SA (Copisa) és l'empresa constructora fundada el 1959 i vinculada a les obres d'electrificació de Fecsa. El conjunt industrial es feia gegantí i agafava la fesomia clàssica del que s'ha definit com un paisatge miner.

Aquesta comunicació se centra en el conjunt que històricament s'ha conegut com a Figols-Les Mines i que comprèn des de l'antiga estació del ferrocarril fins a la colònia minera de Sant Corneli.

Figols-Las Minas

El nucli central de la mineria del carbó a la comarca és conegut amb el nom de Figols-Les Mines, tot i que està situat al terme municipal de Cercs. Deu el seu nom a l'estació del ferrocarril Manresa-Guardiola que, després d'esforços, inversions milionàries i molta espera, es va posar en marxa el 1903. A la façana de l'estació, situada al punt quilomètric 63,5 de la línia, s'hi va col·locar la placa que anunciava als viatgers que aquella era l'estació per accedir al poble de Figols, a 1.154 m d'altitud, i també per anar a Las Minas.

Quines mines? Doncs les mines, les úniques que funcionaven a ple rendiment aquells anys, les que havien fet possible, finalment, la construcció del ferrocarril, les mines al peu de les quals es van construir cases, magatzems, cantines, les mines on llogaven centenars d'homes per treballar-hi, les mines de José Enrique de Olano i Loyzaga (Liverpool, 1858 – Barcelona, 1934), que el 1911 va fundar Carbones de Berga, SA (CBSA).

Per tot això, que no és poc, aquesta estació al peu de les mines va donar nom a les mines de Cercs. Aquest rètol va batejar per sempre més la zona industrial i l'explotació minera. Aquest nou topònim va substituir el que des del s. XVIII identificava el lloc, La Consolació, el santuari dedicat a la mare de Déu.³

L'estació de Figols-Las Minas construïda dins la finca de La Vedella que havia comprat José Enrique Olano a final del XIX fou el punt escollit per construir, entre 1893 i 1903, l'estació de tren i els edificis annexos que s'hi van afegir amb el pas dels anys. A començament del s. XIX només hi havia l'edifici de l'estació, les vies, "una casa lindante a la estación de

Mines de carbó de Fígols. Foto: Josep Maria Montaner.
1 d'octubre de 1985

ferrocarril Manresa-Berga" amb la bàscula per pesar els vagons, un edifici de dos pisos, a més dels dipòsits o carregadors de carbó, i el punt final del telefèric Roe que la firma anglesa Ropeway Limited va construir el 1903.

Més tard, a tocar de l'estació s'hi va construir el xalet suís del director de les mines i prop de l'estació però a tocar del Llobregat i del molí de La Vedella i de la casa de la Molina, un segon xalet, el de la Molina, també per als directius de l'empresa.

A final de la dècada dels anys vint el conjunt de l'estació de Fígols-Las Minas es va transformar notablement perquè s'hi va construir el gran edifici del rentador de carbó, conegut amb el nom de La Llímpia, una imponent estructura de formigó on se separava, mecànicament, el carbó de la resta de materials per tal de poder abastir amb garanties la central tèrmica de Fígols que es començà a construir el 1929 i es posà en marxa el 1931 per l'empresa Riegos y Fuerza

del Ebro, SA, filial de La Canadenca, i fruit de l'associació entre Energía Eléctrica de Cataluña (EEC) i CBSA. Al costat mateix del rentador es van construir unes grans tremuges que facilitaven la càrrega dels vagons de carbó. I al cap dels anys, el 1971, es posà en marxa la nova central tèrmica de Cercs, que va allargar la seva vida fins al 2011 i que ha definit també el paisatge miner i industrial d'aquest indret.

L'edifici més important, pel valor simbòlic i arquitectònic d'aquest primer nivell, era, sens cap mena de dubte i a primers del s. xx, la torre dels propietaris de la mina, que tot indica que fou construït a partir de les directrius d'Olano entre 1893 i 1903. No coneixíem el nom de l'arquitecte –probablement l'arquitecte Enric Sagnier i Villavecchia– que va rebre l'encàrrec d'aixecar aquest castell per a José Enrique de Olano; certament que la forma medievalitzant s'avançava a un fet que ningú no podria preveure, i és que arran de la visita que féu Alfons XIII a l'alt Llobregat la tardor de 1908, Olano va rebre el títol de comte.

És la construcció civil privada més espectacular de tot l'alt Berguedà, només comparable a les torres dels amos de les colònies tèxtils de la zona sud de la comarca. Es va construir a tocar de l'estació de tren i del canal industrial de Berga. La torre i els seus espais annexos que comprenien 10.000 m², amb una superfície útil de 414 m², fou valorada el 1911 en 200.000 pessetes, una quantitat més que respectable si tenim en compte que la mateixa escriptura de constitució de Carbones de Berga, SA valora en 33.000 pessetes la finca d'El Jou, que incloïa la masia, les terres de conreu, els bosc i els erms.

A un nivell superior al de l'estació es va construir, entre 1893 i 1903, el recinte industrial miner, format per un conjunt d'instal·lacions que van anar creixent amb el pas dels anys. En un nivell superior a l'estació es va construir el conjunt d'instal·lacions mineres del rentador, magatzems, tallers, edificis de capatassos i la caserna de la guàrdia civil. En aquest nivell hi havia també les instal·lacions i el tram viari del tramvia de sang que des del 1870 portava el carbó fins al collet de Santa Magdalena de Berga.⁴

Quant als edificis pròpiament miners, Olano va construir, abans de 1911, a més dels plans inclinats que unien la colònia de Sant Corneli i la mina Sant Josep amb aquest nivell (Porvenir I, el de la mina Esteve o de la Frau, Natàlia I, el telefèric Roe i el funicular Consolació I), les cases del carrer del Pi, la casa coneguda amb el nom de Capatassos, situada darrere els tallers, dos edificis per a magatzems, la fusteria i la ferreria, tots amb habitatges a la planta superior. Entre 1924 i 1926 es va començar a explotar la mina Nova o Consolació, que amb el temps va esdevenir l'autèntic centre logístic i industrial de la mina.

L'any 1968 els Olano van vendre l'empresa CBSA a Fecsa i van llogar la torre com a oficines de l'empresa fins que Fecsa construï un nou edifici d'oficines davant la botiga de Ca l'Estanís i prop de l'entrada de la mina i de la zona de serveis amb les dutxes, el dispensari, el cafè cantina i els de fusteria i electricitat, i del nou i gran taller de maquinària. Amb el tancament de l'explotació, el 1989, l'important centre industrial es va anar deteriorant progressivament, començant per la torre; el fort aiguat de la tardor de 1997 va provocar l'esfondrament d'una part de la carretera, la terrera i el recinte industrial, que va perdre aquesta categoria. El vandalisme i els robatoris van acabar de fer malbé el conjunt. L'any 2000 els hereus del comte de Fígols es van vendre la torre a un particular que intenta donar-li un nou ús i la va restaurant lentament.

Central elèctrica del Gas Pobre, les boca-mines i la colònia Sant Josep

El Gas Pobre és fruit de l'interès d'Olano per aconseguir energia elèctrica per la ventilació i la il·luminació de les mines. El Gas Pobre era una moderna central elèctrica que des de 1904 funcionava amb la combustió de carbó el qual produïa el gas pobre, és a dir monòxid de carboni. A diferència dels nuclis urbans on el gas pobre es feia servir per l'enllumenat públic i privat, a Fígols com en tants altres equipaments industrials, el gas obtingut per mitjà del gasogen, que tenia un poder energètic important, era utilitzat com a força motriu i d'aquesta manera ventilar les mines, molt especialment la mina Esteve i la Sant Josep. A la central hi arribava la línia d'alta tensió des de la central hidroelèctrica del Collet, i des d'aquí la força és distribuïa cap a les dues boca-mines electrificades, la de Sant Josep i la de la Frau o Esteve.⁵

Entre la Consolació i Sant Corneli, la petita colònia de Sant Josep fou una iniciativa de José Enrique de Olano y Loizaga, comte de Fígols, construïda entre 1911 i 1920, en uns anys d'important expansió. Responia al convenciment que era perillós reunir tots els miners en un mateix nucli i convenia crear tres espais d'allotjament, tres colònies –Sant Corneli, Sant Josep i la Consolació– que, tot i que augmentaven despeses en serveis, reduïen i afeblien les oportunitats de mobilització i organització del moviment obrer.

No hem d'oblidar que Olano havia estudiat enginyeria de mines a la Universitat Catòlica de Lovaina, prop de les explotacions mineres de carbó de Bèlgica. No podem oblidar tampoc que el seu equip directiu estava format per facultatius procedents principalment d'Astúries, però també d'altres importants zones carboníferes com Terol, i que, per tant, coneixien molt bé la potencialitat revolucionària d'un nucli important de miners. La construcció dels habitatges de la colònia Sant Josep responia també a un altre objectiu, acostar els miners al lloc de treball, la boca de la mina Sant Josep (876 m d'altitud) i de la mina Esteve o Frau (890 m d'altitud), situada prop de la colònia, i també del complex del Gas Pobre que Olano va fer construir per aconseguir energia elèctrica.

El Gas Pobre, en marxa des de 1904, funcionava amb la combustió de carbó, que produïa gas pobre, és a dir, monòxid de carboni. A diferència dels nuclis urbans on el gas pobre es feia servir per a l'enllumenat públic i privat, a Fígols, com en tants altres equipaments industrials, el gas obtingut per mitjà del gasogen, que tenia un poder energètic important, era utilitzat com a força motriu per a ventilar les mines, molt especialment la mina Esteve i la Sant Josep. A la central hi arribava la línia d'alta tensió des de la central hidroelèctrica del Collet, i des d'aquí la força es distribuïa cap a les dues boques de mina electrificades: la de Sant Josep i la de la Frau o Esteve.

Al costat dels habitatges de Sant Josep, arrenglerats formant carrers en el pendent de la muntanya, es va construir l'escola de nens i nenes que vivien a Sant Josep i a la Consolació, regentada pel capellà de la colònia i una mestra. Amb el tancament de l'explotació minera, l'empresa va posar a la venda els habitatges de Sant Josep, que es van restaurar i avui són ocupats com a segones residències.

Colònia minera San Corneli

L'excursionista i escriptor Artur Osona descriu aquest indret a la seva *Excursió a Berga, Bescaran, Andorra*,⁶ publicada al Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya el 1898. Explica que a les quatre del matí del dia 16 d'agost de 1896 va sortir de la fonda Queralt de Berga acompanyat del guia Ramon Presumit "que té un matxo de sella, fort y entenimentat", per continuar l'excursió travessant el pont de Miralles i arribant al Molí de la Vedella pel camí de la Nou, des d'on travessa el Llobregat per un pont de fusta, i arriba al molí, que feia d'hostal, on refresquen la gola "ab xampany de pobre (gasosa ab mistela)" i continuar el viatge

"... per un caminet que puja envers al NO cap a les Mines de carbó de Fígols y Sant Corneli. En cosa d'un gros quart d'hora pujaven a la gran fàbrica de confecció de pans de carbó, que dóna treball a més de 400 operaris de l'esmentat establiment, atravesant distintes vegades la via de ferro del tranvia, ab una mitja hora pujavem a la colonia de l'establiment, m o sia'l barri de Sant Corneli, on hi ha l'iglesia del mateix nom, tres grans caserius hont habiten los treballadors ab llurs families. Allí hi ha la cantina hont se proveheixen, y també hi ha un restaurant y un café.

L'establiment pertany a l'opulent Sr. Olano. L'altitut de Sant Corneli les de 980 metres aproximadament. Tots los diumenges y festes s'hi celebra missa; és sufragania de la vehina parroquia de Fígols...

Segons me digueren, lo Sr. Olano té'l propòsit d'establir un tranvia elèctrich desde Berga a son establiment, en substitució del que desde fa molts anys funciona per tracció de sanch, y sembla que nostre bon amich y consoci l'enginyer D. Cels Gomis és l'encarregat de l'instal·lació.

Dinarem bastant bé en lo restaurant de la colònia, després anàrem a prendre cafè, y a les dotze y mitja pujava a cavall y altra vegada'ns posavem en marxa..."

La colònia minera es va construir al costat del molí de Sant Corneli que formava part

de la propietat Capdevila i que prenia les aigües de la font del mateix nom. El molí estava situat a tocar de la petita església que des de l'edat mitjana estava advocada a Sant Ciprià i a Sant Corneli. La colònia minera es va començar a construir, entre 1865 i 1893 pel sector de l'església; probablement l'empresa La Carbonera Española, de l'empresari Ramon Salvadó, va construir l'edifici de la Cantina Vella i dos blocs d'habitatges plurifamiliars, que després l'empresa italiana "Gavaretti, Vallido, Bovio & Cia" va convertir en el cor del primer nucli miner en començar a explotar la mina Sant Romà o "dels italians".

Entre 1893 i 1911 Olano va fer créixer la colònia amb la construcció d'habitatges a la plaça Santa Bàrbara i als carrers de la Font i Porvenir, on distribuï els serveis principals: el cafè cantina, el primer forn de pa, la primera escola i la primera botiga a la planta baixa del bloc d'habitatges del carrer Porvenir. També va fer construir l'Hospitalillo i els habitatges de Los Tilos. La colònia comença a prendre cos.

Amb tot el que succeí entre 1911 i 1920 és tant o més espectacular, perquè suposa l'ampliació de Sant Corneli, la construcció de Sant Josep i La Consolació –amb l'ampliació de tallers i magatzems, construcció dels nous plans inclinats, obertura de la mina Nova, construcció de nous habitatges, etc.–, i sobretot la de Sant Corneli amb més blocs d'habitatges als carrers Porvenir, Santa Bàrbara, els Tilos, el cine teatre, el camp de futbol, l'edifici d'oficines amb els habitatges per als facultatius i equip sanitari, la casa convent (amb la nova escola, menjadors, guarderia, convent de monges i escorxador), l'economat, el forn de pa i el cementiri.

Alguns projectes van quedar per fer; aquest és el cas d'una grandiosa església, en substitució de la petita església de Sant Corneli, projectada per l'arquitecte Bernardí Martorell Puig el 1919 i que havia de coronar el Serrat dels Bous, dominant tot el congost del Llobregat. També va quedar per fer una monumental creu de Caravaca (en record de la Vera Creu venerada a la ciutat de Caravaca, a Múrcia) que s'havia d'alçar, protectora de tots els mals, sobre un petit turó prop de la Consolació per tal que fos visible des de l'estació, la via de tren i la carretera.

El conjunt de les instal·lacions mineres estava format per quatre espais units per una singulars xarxa de comunicacions, els plans inclinats, fins que l'actual carretera BV-

Mines de Cercs. Transversal, 2007

1450, construïda els anys cinquanta del s. xx per l'empresa minera, va substituir aquest característic sistema de transport.

A les colònies es van construir, entre 1863 i 1958, diferents blocs d'habitatges⁷ en funció de l'època i del tipus de família que els havia d'ocupar. Els habitatges construïts a l'època d'Olano són, com la resta de construccions, els de més bona qualitat quant a materials de construcció i tipologia d'habitatge, sempre plurifamiliars i fets amb gruixuts murs de pedra de 40 cm, bigues de formigó, un material totalment revolucionari a l'època en què es construïren els pisos (1911-1920).

Habitatges petits i austers però sòlids, amb algunes de les comoditats que aleshores eren totalment desconegudes a l'alt Berguedà, com per exemple comuna exterior o interior, carbonera, cuina econòmica a totes les llars i ventilació en totes les habitacions. Els sostres alts garantien una bona circulació de l'aire, si és que es podia dubtar que a 1.000 m d'altitud hi pogués faltar en algun moment de l'any aquest "aire sa" que mancava als nuclis industrials d'arreu d'Europa. Les famílies residents a la colònia podien llogar una estufa a l'empresa i sempre disposaven d'una quantitat de carbó, l'ensacada, que els permetia escalfar-se, cuinar i, fins i tot, si eren molt estalviadores, revendre'l. No van tenir aigua corrent fins als anys seixanta.

Tot el que l'empresa minera considerava que podien necessitar els ho proporcionava a través dels economats i les botigues de particulars; pel pla inclinat pujaven vagonetes plenes d'aliments i tot tipus de productes que es venien a l'economat, i que en l'etapa anterior a Olano es pagaven amb vals d'empresa. Olano va permetre que algunes famílies fidels gestionessin negocis a les colònies: es tractava de les cantines, que en realitat eren botigues, on també es venia de tot i es podia beure alcohol barat però abundant i tota mena de productes. L'opció de construir les tres colònies, Sant Corneli, Sant Josep i la Consolació, fou una opció clarament meditada per Olano, que deuria respondre al convenciment que era perillós reunir tots els miners en un mateix nucli; crear tres espais d'allotjament, tres colònies, tot i que augmentava despeses en serveis, reduïa i afeblia les oportunitats de mobilització i organització del moviment obrer. No hem d'oblidar que Olano havia estudiat enginyeria de mines a la universitat catòlica de Lovaina, prop del cor de les explotacions mineres de carbó de Bèlgica; tampoc que el seu equip directiu estava format per facultatius procedents principalment d'Astúries però també d'altres importants zones carboníferes com per exemple Terol, i que per tant coneixien molt bé la potencialitat revolucionària d'un nucli important de miners.

L'habitatge era molt més que un sistema de fidelització; també era un mitjà per aconseguir els objectius de la pau social, de la salut pública pregonada pels higienistes des del s. xix, i sobretot, un extraordinari sistema de control, un premi i/o un càstig a determinades conductes, una lliçó que esdevenia exemplar als ulls de la col·lectivitat. Es considerava que si els treballadors tenien cobertes les mínimes condicions de vida el seu rendiment laboral era molt més alt. Una vida sana predisposava als miners a treballar, augmentava els seus rendiments laborals i per tant els rendiments empresarials. L'enginyer de mines asturià José Suarez escrivia en la seva obra *El problema social minero en Asturias*, publicat a Oviedo l'any 1896.⁸

“Una clase trabajadora con las necesidades básicas resueltas sería mucho más productiva que aquella barahúnda de desarraigados enfermos y hambrientos que usualmente desemplea”.

Tot i la intensa i continuada política d'habitatge de l'empresa Carbones de Berga, SA al llarg de la seva història, el barraquisme també va proliferar entorn de les colònies mineres, i també el lloguer d'habitacions i de llits calents (ocupats de manera continuada) a la colònia i en moltes masies properes a les explotacions mineres. L'última etapa constructiva de Sant Corneli, la més recent, és la de 1950-1955, quan es construeixen els dos últims blocs de pisos del carrer Santa Cecília, destinats a facultatius i vigilants, aprofitant les ajudes proporcionades pel govern per a la construcció d'habitatges obrers en plena campanya del Congrés Eucarístic celebrat a Barcelona.

Aquests són els anys en què s'inaugura la carretera que enllaça les colònies mineres amb la C-1411 i que al llarg de 3,5 km salva gairebé quatre-cents metres de desnivell. La colònia va patir un notable despoblament i abandonament a partir dels anys setanta, i sobretot quan l'empresa n'anuncià el tancament, el 1989, i cedí tots els edificis de serveis, carrers i places a l'ajuntament de Cercs, que inicià la tasca gegantina de la seva restauració i condicionament. La inauguració del Museu de les Mines de Cercs, el 1999, obre el camí de posada en valor de la colònia i estimula la iniciativa privada en l'aposta per la restauració d'habitatges i per la instal·lació de serveis turístics (restaurant, hotel, cafeteria, turisme rural).

Miners

L'exemple de la conca minera berguedana és bo per entendre la complexitat del fenomen migratori a les zones mineres, un cop localitzats els jaciments, registrades les concessions, i fracassades les experiències de les empreses del període comprès entre 1851 i 1893.

En sabem molt poc de qui eren els primers miners que van treballar a les primeres mines, en explotació des de mitjan segle XIX. Imaginem que eren gent del país que treballava sota les ordres d'algun encarregat que al seu temps rebia les ordres d'algun tècnic que, contractat per les empreses mineres, portava la direcció de l'explotació.

El 1893, amb l'arribada de José Enrique de Olano, enginyer de mines i empresari, es produeix un canvi espectacular. Amb ell arriben també els primers facultatius de mines, topògrafs i personal tècnic qualificat. Tot indica que van venir d'Astúries i més concretament gent formada a l'escola de capatassos de Mieres. En són exemples personatges com José Suárez del Villar o les famílies Álvarez i Pérez.⁹ La incorporació de personal tècnic es produeix cada cop que la mina va un pas endavant en el procés de mecanització i modernització, i sobretot que aquest és tan notable que el que cal fer és

Mines de Cercs. Transversal, 2007

augmentar el capital i obrir la porta a nous accionistes.

Aquest és el cas de 1911, quan Olano transforma la seva empresa mineral nominal J. E. de Olano en una societat anònima, Carbones de Berga, SA, que incorpora accionistes, entre d'altres el gran empresari tèxtil cotoner Eusebi Bertrand Serra,¹⁰ això sí sense perdre mai el control de l'empresa. Comença l'etapa dels

Museu Mines de Cercs. Transversal, 2007

grans enginyers: Suárez del Villar, Francisco Fontanals, Ramon María Cerero Blanco, Mariano Herrera Descalzo, l'alemany Enrique Ruppmann, el basc Andrés Aldazabal, l'asturià Alberto García... i la del llarg període del franquisme, personificat per l'enginyer Manuel Portis Valls, entre molts d'altres.

Aquest és també el període en què CBSA i les empreses de la potassa del Bages funden l'Escola de Capatassos Facultatius de Mines, a Manresa, amb l'objectiu de formar tècnics capaços de portar a terme el procés de mecanització de la mina. Els enginyers del carbó i de la potassa faran de professors,¹¹ i a partir de 1943, que s'inicià el primer curs, una colla de nois amb molt d'esforç, perquè les classes es concentraven primer els dissabtes i després a la tarda-nit, després de la jornada de treball, i d'un llarg viatge amb tren, es van convertir en peces claus d'aquest procés de modernització. El 1957 les escoles de facultatius de mines foren assimilades a les Escoles Tècniques de grau mitjà i l'escola passà a ser Escuela Técnica de Peritos de Minas y Fábricas Metalúrgicas y Mineralúrgicas, convertida el 1964 en Escuela de Ingeniería Técnica de Minas.¹²

Amb Olano arriben també miners amb ofici, sobretot bons picadors, que van ensenyar als pagesos miners de l'Alt Berguedà a treballar amb la destrala asturiana, a enfustar i a detectar grisú, per exemple. Olano es va envoltar d'un equip tècnic de facultatius, geòlegs, topògrafs i enginyers, gent amb ofici, coneixement i estudis, que formaven un grup d'elit, en mig d'una massa, cada cop més nombrosa, de miners analfabets que aprenien l'ofici a còpia de disgustos i encerts.

Aviat, a començament del s. xx, s'hi va afegir gent procedent d'altres llocs. Primer els aragonesos dels pobles miners, gent de Mequinensa, Utrillas, Escucha, Montalbán, Andorra, Turón..., que arribaren als primers anys del segle xx i especialment entre 1914 i 1918, el període de la Primera Guerra Mundial, que fou el d'un espectacular creixement degut a l'augment de la demanda de carbó. Els aragonesos s'instal·laren a les colònies mineres i, juntament amb els asturians, foren considerats els miners per excel·lència, els millors, els més reconeguts, els mestres de tots.

Quan finalitzaren les obres de l'exposició universal de Barcelona de l'any 1929 i s'alentiren les del metro, van arribar a la conca minera una bona colla de miners murcians, d'Águilas, Llorca, Molina i la Unión, i de les zones mineres d'Almeria, sobretot de Carboneras i de Serón. Aquesta gent va fer cap a Cercs, Saldaes i Vallcebre ocupant els llocs de treball que molts altres havien deixat lliures quan s'incorporaren a les noves mines de potassa

que s'obrien a la comarca del Bages els anys trenta del s. xx; i és que la potassa era molt més segura que el carbó i als inicis de l'explotació, com que les empreses instal·lades a Sallent, Balsareny, Cardona i Súria necessitaven mà d'obra abundant, pagaven bé, o més bé que al carbó.

I els fluxos migratoris es van mantenir. Els anys immediatament posteriors a la fi de la Guerra Civil hi ha indicis que en algunes mines berguedanes hi van treballar miners i homes sense ofici d'arreu d'Espanya, amb noms i identitats falsos, que escapaven de la repressió de les seves zones d'origen i es refugiaven a la llunyana i aïllada mineria berguedana.

Entre 1950 i 1970 van arribar andalusos, i un cop finalitzades les grans obres públiques que van ser la nova central termoelèctrica de Cercs (1968-71) i l'embassament de la Baells (1972-1976), amb les obres complementàries de la nova xarxa de carreteres i el pont de Vilada, una bona colla dels treballadors que vivien allotjats als barracons construïts prop de la tèrmica i de Sant Salvador, van trucar a les portes de la mina. Era gent de fora; alguns tant de fora que eren del Magreb i que no van durar gaire, una mica menys que els polonesos i els de l'Europa central que també van treballar temporalment a la mina els anys vuitanta. Treballaven com a mà d'obra subcontractada i molt especialment arran de les inundacions de 1982 que van negar les explotacions de Carbones de Berga, SA es van dedicar a bombar l'aigua i a netejar de fang la maquinària.

Aquestes últimes incorporacions de treballadors, tot i que temporals, van coincidir amb l'inici del procés de mecanització de l'explotació minera que estalviava mà d'obra, però que puntualment encara era capaç d'absorbir, sempre de manera temporal, contingents poc qualificats.

Les xifres ho diuen tot: l'any 1945 Carbones de Berga, SA i les seves filials ocupaven 4.458 treballadors; dels 2.954 treballadors del 1966 es passà a 1.426 el 1977 i a 1.220 el 1982. El 1986 eren 500 i el 31 de desembre de 1991, quan l'empresa tanca portes, només 78. Tot i el procés de mecanització i modernització de l'empresa, la pèrdua de llocs de treball, i per tant la lenta però progressiva disminució de la població de l'alt Berguedà, fou un dels signes més clars de la fi de la mina i de l'inici d'una profunda crisi econòmica que també afectà, i greument, el patrimoni. Descrèdit, abandó, saqueig, destrucció, menyspreu, robatoris..... van posar moltes dificultats al procés complex de conceptualització, materialització i posada en marxa del Museu de les Mines de Cercs, que conserva aquest llegat patrimonial de la mineria del carbó al Berguedà.

Museu Mines de Cercs. Transversal, 2007

NOTES

- 1- SERRA, R. "Les colònies mineres de Sant Corneli, Sant Josep i la Consolació (Cercs, Berguedà), una aproximació cronològica". *Habitatges obrer i colònies industrials a la península Ibèrica. Actes de les Jornades, (2002) i del Congrés (2005) celebrats al Museu Nacional de la Ciència i la Tècnica de Catalunya*, 2008, p.197-2005.
- BOIXADER, ALBA. SERRA, ROSA *Viure al peu de la mina. Les Colònies mineres de Cercs*, Manresa: Zenobita Edicions, 2007.
- 2- BALCELLS, A. SERRA, R. *Les colònies industrials de la conca del Llobregat. 150 anys d'història*. Diputació de Barcelona 2019.
- 3- El santuari de la Mare de Déu de la Consolació fou construït a final del segle XVIII (1783) per iniciativa de fra Francesc Puig, prior de Sant Salvador de la Vedella (Cercs). Les obres del santuari i de l'hostatgeria veïna foren dirigides pel mestre d'obres Pere Puig de Berga i l'església decorada amb pintures murals del pintor Tomàs Viladomat, oncle d'Antoni Viladomat. ANGLERILL COMELLAS, Ramon *Història de la imatge de la mare de Déu de la Consolació*, 1894.
- ROSSINYOL LOCUBICHE, J. M. BILBAO GASSÓ, M. "Història de la construcció del Santuari de la Consolació". *L'Erol, revista cultural del Berguedà*, núm. 97, p. 28-31.
- 4- NOGUERA, J. SISTACH, M. *La mineria al Berguedà*. Manresa; Àmbit de Recerques del Berguedà, 1999. SERRA, R. "La Carbonera Española (1863-1881) i l'explotació dels recursos carbonífers a l'Alt Berguedà". *IBIX. Publicació biennal de cultura, arts, lletres, música i ciència dels dos vessants del Pirineu*. 2a època, Institut Ramon Muntaner / Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès, 2018, p. 207-226.
- 5- COROMINAS CAMP, R. COROMINAS CAMP, J. "La central hidroelèctrica del Collet, a Guardiola del Berguedà". *L'Erol, revista cultural del Berguedà*, 1997, núm. 54, p. 30-32.
- 6- Barcelona: *L'Avenç*, 1898, p. 6. Publicada també al *Butlletí del CEC*, any VIII, 1898, núm. 43, p. 205-220.
- 7- SERRA ROTÉS, R. "Les colònies mineres de Sant Corneli, Sant Josep i la Consolació (Cercs, Berguedà)". *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, núm.36, VII, p. 209-225, desembre 1993.
- 8- SUÁREZ, JOSÉ *El problema social minero en Asturias*. Oviedo: Imp. de Pardo, Gusano y Comp., 1896.
- 9- El doctor Aureli Álvarez Pérez, professor emèrit del departament de Cristal·lografia i Mineralogia de la facultat de Ciències de la Universitat Autònoma de Barcelona, especialista en l'estudi de materials geològics emprats en el patrimoni monumental, amb un extensíssim currículum, és net d'aquests pioners asturians que arriben a les mines de Figols de la mà d'Olano.
- 10- SERRA ROTÉS, R. "José Enrique de Olano y Loizaga (1858-1934). Ingeniero. Empresario, político y fundador de Carbones de Berga SA". *XVII Congreso Internacional sobre Patrimonio Geológico y Minero*. Escuela de Ingeniería Minera e Industrial de Almadén (EIMIAUCLM), 21-24 septiembre 2017 (en curs de publicació).
- 11- El primer sotsdirector fou D. José Aramburu Luque, enginyer de mines i director de les mines de potassa de Cardona. L'escola de Manresa depenia de la *Escuela Especial de Ingenieros de Minas* de Madrid, que supervisava el pla d'estudis i nomenava els professors de les escoles vinculades.
- 12- GASOL I PUJOL, P: "Sobre la història de l'escola de mines de Manresa (1942-1964)" *Dovella*, 1986, núm. 19, p. 45-48.